TIL VA YOZUV: YOZUV TURLARINING KELIB CHIQISHI VA TARAQQIYOT BOSQICHLARI

Abdullayeva Soliha Jasurbek qizi
Andijon davlatchet tillari instituti Xorijiy filologiya va turizm fakultetining Filologiya va tillarni o'qitish : koreys tili yo'nalishi 1-kurs talabasi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23711648

Annotatsiya. Maqolaning maqsadi yozuvning paydo bo'lish sabablari,asosiy turlari va taraqqiyot bosqichlarini ilmiy manbalar asosida yoritish, shuningdek, yozuv va til munosabatining nazariy jihatlarini aniqlashtirishdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy tahlil, tavsifiy yondashuv va umumlashtirish usuli qo'llanib, piktografik, ideografik, bog''inli va alifboli yozuv tizimlari haqidagi nazariy qarashlar solishtirildi. Natijalar yozuv taraqqiyotining asosiy yon'alishi tasviriy belgidan tovushga tayanuvchi tizimga o'tish ekanini korsatdi. Piktografik shakllar predmetni bevosita tasvirlagan bo'lsa, ideografik yozuv ma'no birligini ifodalash darajasiga ko'tarildi; fonetik tamoyil kuchayishi bilan bog''inli va alifboli tizimlar shakllandi. Xulosa shuki, yozuv murakkab fikrni aniqroq qayd etish, matnni ixchamlashtirish va til mey'orlarini mustahkamlashga xizmat qiluvchi tarixiy-madaniy institutdir.

Kalit so'zlar: yozuv, til, piktografik yozuv, ideografik yozuv, bog''inli yozuv, alifboli yozuv, fonetik tamoyil, yozuv tarixi.

Аннотация. Цель статьи заключается в освещении причин возникновения письменности, её основных видов и этапов развития на основе научных источников, а также в уточнении теоретических аспектов взаимосвязи письменности и языка. В исследовании использованы методы историко-сравнительного анализа, описательный подход и метод обобщения. Проведено сопоставление теоретических взглядов на пиктографическую, идеографическую, слоговую и алфавитную системы письма. Результаты исследования показали, что основным направлением развития письменности является переход от изобразительных знаков к системам, основанным на передаче звуков. Если пиктографические формы непосредственно изображали предметы, то идеографическая письменность достигла уровня выражения смысловых единиц. С усилением фонетического принципа сформировались слоговые и алфавитные системы письма. Таким образом, письменность представляет собой историко-культурный институт, способствующий более точной фиксации сложных мыслей, сокращению объёма текста и укреплению языковых норм.

Ключевыеслова: письменность, язык, пиктографическое письмо, идеографическое письмо, слоговое письмо, алфавитное письмо, фонетический принцип, история письменности.

Abstract. The aim of the article is to explain the causes of the emergence of writing, its main types, and stages of development on the basis of scholarly sources, as well as to clarify the theoretical aspects of the relationship between writing and language. The study uses historical- comparative analysis, a descriptive approach, and generalization, comparing

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

theoretical views on pictographic, ideographic, syllabic, and alphabetic writing systems. The results show that the main direction of writing development is the transition from an image-based sign to a sound- based system. In pictographic forms, the sign directly represented an object, while ideographic writing rose to the level of expressing a unit of meaning; with the strengthening of the phonetic principle, syllabic and alphabetic systems emerged. The conclusion is that writing is a historical and cultural institution that makes it possible to record complex thought more precisely, compress text, and strengthen language norms.

K e y w o r d s : writing, language, pictographic writing, ideographic writing, syllabic writing, alphabetic writing, phonetic principle, history of writing.

Til va yozuv insoniyat tafakkuri va ijtimoiy tajribasini saqlashning ikki o‘zarobog‘liq shakli bo‘lib, ularning tarixiy rivoji madaniyat, boshqaruv, ta’lim va ilm-fan taraqqiyoti bilan chambarchas aloqadordir. Yozuv og‘zaki nutqni vaqt va makon cheklovidan chiqarib, axborotni barqaror shaklda uzatish imkonini yaratdi; shu sababli uning kelib chiqishi va bosqichma-bosqich takomillashuvi tilshunoslik, tarix va madaniyatshunoslik uchun dolzarb masaladir [1, 4]. Yozuv tizimlari tasviriy belgilar, bo‘g‘in yozuvi va tovushga asoslangan alifbo bosqichlari orqali murakkablashib borgan, bu jarayon esa insonning nutqni tahlil qilish va uni belgi orqali ifodalash qobiliyati bilan bevosita bog‘liqdir [2, M3]a.vzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy dunyoda yozuv faqat kommunikativ vosita emas, balki til me’yorlarini mustahkamlovchi, ma’naviy merosni saqlovchi va ta’lim jarayonini tartibga soluvchi tizim sifatida ham amal qiladi. O‘zbek tilining yozuv tarixida arab, lotin va kirill grafikalarining almashinuvi yozuvning ijtimoiy vazifasi va siyosiy-madaniy omillar ta’sirini yaqqol ko‘rsatadi. Shu bilan birga, yozuv turlarining kelib chiqishi va ularning o‘zaro aloqasi haqida umumlashtirilgan, tizimli yondashuvga ehtiyoj saqlanib qolmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi yozuvning paydo bo‘lish sabablari, asosiy turlari va taraqqiyot bosqichlarini ilmiy manbalar asosida yoritish, shuningdek, yozuv va til munosabatining nazariy jihatlarini aniqlashtirishdan iboratdir [5, 6].

ADABIYOTLAR TAHLILI VAMETODLAR

Yozuv tizimlarining kelib chiqishi va taraqqiyoti haqidagi adabiyotlarda dastlabki bosqich sifatida piktografik va ideografik belgilar, keyin esa tovushni ifodalovchi tizimlar ajratib ko‘rsatiladi. Gelb yozuv tarixini belgining predmetni bevosita tasvirlashidan fonetik tamoyilga o‘tish jarayoni sifatida talqin qiladi, Coulmas esa dunyo yozuvlarini tuzilishiga ko‘ra tasniflab, ularning ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog‘liq ravishda shakllanganini ta’kidlaydi [1, 4]. Daniels va Diringer ishlarida alifbo yozuvining paydo bo‘lishi hamda uning keyingi tarqalishi yozuv taraqqiyotidagi muhim burilish sifatida yoritiladi; bunda harfiy tizimlar tovushni aniqroq belgilash va o‘rganishni yengillashtirish imkonini bergani ko‘rsatiladi [2, 3]. Saussure va Vygotsky qarashlari esa yozuvni faqat texnik vosita emas, balki tilning ijtimoiy faoliyatdagi shakli va tafakkur rivoji bilan bog‘liq hodisa sifatida tushunishga asos beradi [5, 6]. Ushbu maqolada tarixiy-qiyosiy tahlil, tavsifiy yondashuv va umumlashtirish usuli qo‘llanadi; yozuv turlarining kelib chiqishi, strukturaviy xususiyatlari va bosqichma- bosqich taraqqiyoti ilmiy manbalar asosida solishtiriladi. Shuningdek, nazariy qarashlar zamonaviy yozuv tizimlarini tushuntirishda qo‘llanib, ularning til bilan aloqasi izchil yoritiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

NATIJALAR

Tahlil qilingan manbalar yozuv taraqqiyotining asosiy yo'nalishi tasviriy belgidan tovushga tayanuvchi tizimga o'tish ekanini ko'rsatadi. Dastlabki piktografik shakllarda belgi predmet yoki hodisaning bevosita tasviri bo'lib xizmat qilgan, biroq bunday usul murakkab fikrni aniq va ixcham ifodalashga yetarli bo'lmagan. Keyingi bosqichda ideografik yozuv paydo bo'lib, belgi ma'no birligini ifodalash darajasiga ko'tarilgan; bu esa mavhum tushunchalarni qayd etish imkonini kengaytirgan [4]. Fonetik tamoyilning kuchayishi bilan yozuv tizimlari bo'g'inli va alifboli shakllarga ajralgan. Bo'g'inli yozuvlarda belgi bo'g'inni ifodalasa, alifboli yozuvlarda nutq tovushlari alohida belgilar bilan beriladi; shu jihatdan alifbo yozuvi iqtisodiyligi va moslashuvchanligi bilan ajralib turadi [2, 3]. Manbalar yozuvning ijtimoiy vazifasi ham bosqichma-bosqich kengayganini tasdiqlaydi. U dastlab hisob-kitob, mulk, boshqaruv va diniy marosim ehtiyojlariga xizmat qilgan bo'lsa, keyinchalik qonunchilik, ta'lim va ilmiy tafakkurni qayd etish vositasiga aylangan. Saussure va Vygotskiy qarashlari yozuvning til tizimi bilan uzviy bog'liqligini, biroq u og'zaki nutqning oddiy nusxasi emas, balki tafakkurni tashkillashtiruvchi alohida madaniy vosita ekanini yoritadi [5, 6]. Shu asosda yozuvning taraqqiyot bosqichlari belgining tasviriylikdan fonetiklikka, keyin esa standartlashuv va normativlikka o'tishi bilan tavsiflanadi. Zamonaviy yozuv tizimlari ana shu tarixiy jarayonning mahsuli bo'lib, ular tilning barqaror yozma shaklini yaratish va avlodlararo bilim uzatishni ta'minlash vazifasini bajaradi [1, 2, 4].

MUHOKAMA

Mazkur natijalar Gelbning yozuv tarixini tasviriy belgidan fonetik tizimga o'tish jarayoni sifatida talqin qilgan qarashini tasdiqlaydi, biroq bu o'tish bir yo'nalishda va bir xil tezlikda kechmaganini ham ko'rsatadi [4]. Ayrim jamiyatlarda logografik unsurlar uzoq vaqt saqlanib qolgan, boshqalarida esa bo'g'inli yoki alifboli tizimlar tezroq ustunlikka ega bo'lgan; demak, yozuv taraqqiyoti til tuzilishi, boshqaruv ehtiyoji va madaniy almashinuv bilan belgilanadi [1, 2]. Saussure til belgisi ixtiyoriy ekanini ta'kidlagan bo'lsa, yozuv bu ixtiyoriylikni barqaror grafemik shaklga soladi; Vygotskiy nuqtayi nazaridan esa yozuv tafakkurni tashqi rejalashtirish vositasiga aylantiradi [5, 6]. Shu bois yozuvning tarixiy bosqichlarini faqat texnik evolyutsiya sifatida emas, balki ijtimoiy- madaniy institut sifatida ham baholash zarur. Tadqiqotning cheklovi shundaki, u asosan umumiy nazariy manbalarga tayandi; alohida yozuv an'analari va mintaqaviy materiallar kengroq qamrab olinmagan. Amaliy jihatdan bu xulosalar savodxonlikni o'qitish, yozuv islohoti va terminologik standartlashda tarixiy tajribani hisobga olish lozimligini ko'rsatadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot yozuv tarixida asosiy qonuniyat tasviriy belgidan tovushga tayanuvchi tizimga o'tish ekanini ko'rsatdi. Piktografik va ideografik shakllar dastlabki axborot ehtiyojlarini qondirgan bo'lsa-da, ular murakkab grammatik va mavhum mazmunni to'liq ifodalashda cheklangan edi. Fonetik tamoyilning kuchayishi esa nutq birliklarini aniqroq qayd etish, matnni ixchamlashtirish va yozuvni keng ijtimoiy amaliyotga moslashtirish imkonini berdi [1, 4].

Yozuv turlarining taraqqiyoti bir chiziqli jarayon emas, balki turli madaniy va til tizimlarida turlicha kechgan bosqichli o'zgarishdir. Shu bois alifboli yozuvlarning ustunlashuvi hamma joyda bir xil sharoitda yuz bermagan; ayrim tizimlarda logografik yoki bo'g'inli unsurlar uzoq saqlangan. Bu hol yozuvni faqat texnik vosita emas, balki ijtimoiy ehtiyoj, boshqaruv, ta'lim

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

va madaniy almashinuv bilan bog'liq tarixiy institut sifatida baholash zarurligini tasdiqlaydi [1, 2, 3].

Amaliy jihatdan yozuv tarixini o'rganish tilshunoslik, paleografiya va ta'lim jarayoni uchun muhimdir. Tadqiqotlar yozuv tizimlarini qiyosiy asosda o'rganish, ularning tuzilishi va funksiyasini aniq farqlash, shuningdek, yozma savodxonlikni shakllantirishda tarixiy tajribadan foydalanish zarurligini ko'rsatadi. Kelgusida yozuvning kognitiv, madaniy va texnologik jihatlarini birgalikda tahlil qilish ilmiy xulosalarni yanada chuqurlashtiradi [5, 6].

ADABIYOTLAR

1. Coulmas F. The Writing Systems of the World. — Blackwell, 1989.
2. Daniels P.T. The World's Writing Systems. — Oxford University Press, 1996.
3. Diringer D. The Alphabet: A Key to the History of Mankind. — 1968.
4. Gelb I.J. A Study of Writing. — University of Chicago Press, 1963.
5. Saussure F. de. Course in General Linguistics. — 1974.
6. Vygotsky L.S. Thought and Language. — MIT Press, 1986.
7. Sodiqov A., Abduazizov A., Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O'qituvchi, 1981
8. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: Talqin, 2005.
9. Nurmonov A. O'zbek tilshunosligi tarixi. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
10. Muxtorov A., Sanaqulov U. O'zbek adabiy tili tarixi. Toshkent: O'qituvchi, 1995.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.